

بررسی اثربخشی امر به معروف و نهی از منکر بر همدلی و سازگاری اجتماعی (مطالعه موردی: دانش آموزان متوسطه دوم شهرستان میناب)^۱

عباس زارعی*، دکتر ابوالقاسم عاصی**

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۲/۲۴

تاریخ پذیرش: ۹۷/۰۹/۲۸

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی اثربخشی امر به معروف و نهی از منکر بر همدلی و سازگاری اجتماعی دانش آموزان متوسطه دوم شهرستان میناب با روش نیمه آزمایشی انجام شده است. جامعه آماری شامل تمام دانش آموزان پسر متوسطه دوم شهرستان میناب است که برای انتخاب نمونه، با روش نمونه گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای، ابتدا از ۱۰۰ نفر از آنان پیش آزمون به عمل آمد و پس از تصحیح پرسشنامه‌های پیش آزمون، ۴۰ نفر (۲۰ نفر گروه آزمایش و ۲۰ نفر به عنوان گروه گواه یا کنترل) انتخاب شدند. برای جمع‌آوری اطلاعات، از پرسشنامه ۲۱ سؤالی همدلی مارک دیویس (۱۹۸۳) و پرسشنامه روانی کالیفرنیا کلارک و همکاران (۱۹۵۳) ۴۰ سؤالی که مرتبط با سازگاری اجتماعی اند، استفاده شد. در این پژوهش، پایایی پرسشنامه همدلی و سازگاری اجتماعی با روش آلفای کرونباخ، به ترتیب برابر با ۰/۸۱ و ۰/۸۸ به دست آمد. در تجزیه و تحلیل داده‌ها از آزمون باکس و تحلیل کوواریانس استفاده شد. نتایج نشان داد که آموزش امر به معروف و نهی از منکر بر همدلی و سازگاری اجتماعی دانش آموزان اثری معنادار دارد.

کلیدواژه‌ها: امر به معروف، نهی از منکر، همدلی، سازگاری اجتماعی.

۱. این مقاله مستخرج از رساله دکترای پژوهش‌محور با عنوان: «بررسی اثربخشی طراحی آموزشی الگوی قرآنی و روایی دعوت به خیر و امر به معروف و نهی از منکر بر همدلی و سازگاری اجتماعی دانش آموزان متوسطه دوم شهرستان میناب» است.

*. دانشجوی دکترای علوم قرآن و حدیث، واحد یزد، دانشگاه آزاد اسلامی، یزد، ایران d.zarei2013@gmail.com

** نویسنده مسئول: استادیار گروه علوم قرآن و حدیث، واحد یزد، دانشگاه آزاد اسلامی، یزد، ایران
moznebl@iauyazd.ac.ir

مقدمه

مسئله مهمی که در میان جوامع بشری وجود دارد، این است که انسان‌ها به دلیل داشتن طبع مدنی و برای رسیدن به زندگی مطلوب و مسالمت آمیز نیازمند همدلی و سازگاری اجتماعی و تعامل با دیگران در برآوردن نیازهای عاطفی و زیستی خود هستند؛ نیازی فطری که از جانب خداوند در نهاد انسان قرار داده شده است که اگر وجود نداشت، تشکیل و دوام جوامع بشری ممکن نمی‌شد. بدیهی است هر گونه رفتاری از هر یک از اعضای جامعه می‌تواند در سرنوشت فرد و جامعه تأثیرگذار باشد. لذا برای حفظ و بقای جامعه، همگان نوعی مسئولیت نسبت به اعمال و رفتار یکدیگر دارند.

عامل پیدایش جامعه، روابط انسانی است و زندگی بیشتر به یک شبکه ارتباطی شبیه است. یکی از نیازهای اساسی، نیاز به تعلق، محبت و ارتباط است. همه انسان‌ها در پی کسب تأیید، منزلت و وجهه اجتماعی هستند و از آن لذت می‌برند. لذا برای حفظ و بقای جامعه، همگان نوعی مسئولیت نسبت به اعمال و رفتار یکدیگر دارند. به همین دلیل، جامعه نیازمند یک نظارت اجتماعی است. دین مبین اسلام سازوکار امر به معروف و نهی از منکر را برای نظارت همگانی معرفی کرده و مدعی است در صورت اجرای آن بقا و سلامت جامعه تضمین خواهد شد.

نوجوانی از مشکل‌ترین و اساسی‌ترین مراحل زندگی انسان است که کودک سازش‌یافته قبلی به کلی تغییر می‌پذیرد و رفتار فرد متفاوت می‌شود و قبل از هر چیز در جست‌وجوی هویت خویش است. در این انقلاب روحی و روانی و جهش ناگهانی نوجوان، تنظیم روابط اجتماعی نقش بسزایی به عهده دارد (مظفری و همکاران، ۱۳۷۹). همدلی یکی از توانایی‌های هیجانی مهم است که نشانه‌ها و نمودهای آن از اوایل کودکی آغاز می‌شود (فشباخ، ۱۹۷۸). در سال‌های پیش‌دبستانی، همدلی محرک مهمی در پدیدآیی رفتارهای نوع‌دوستانه^۱ به حساب می‌آید (ایزنبرگ و فابس، ۱۹۹۸). به تدریج با گسترش ارتباطات زبانی، بیان احساسات همدلانه در شکل کلامی نمایان می‌شود. این امر که بیانگر اندیشه‌ورزانه‌تر شدن همدلی است، پاسخ‌دهی را وسعت می‌بخشد و امکان تجسم افکار و ادراک دیگران را فراهم می‌سازد. در بین کودکان هم‌سن، درک دیگران به دلیل تفاوت‌های فردی، نمودافتگی شناختی تجربه با بزرگسالان و هم‌سن و سالانی که

1. Altruistic behaviors

دیدگاه‌های خود را توضیح می‌دهند و کودکان را ترغیب می‌کنند تا به دیدگاه دیگران توجه داشته باشند، بسیار متفاوت است (برک، ۲۰۰۱).

روابط اجتماعی بین فردی فرایندی است که در آن، یک فرد اطلاعات و احساسات خود را از طریق پیام‌های کلامی و غیر کلامی به یک فرد یا افراد دیگر می‌رساند (کربلایی و همکاران، ۱۳۸۵). سلامتی روان ما بستگی کامل با کیفیت روابط ما با دیگران دارد. بسیاری از دانشمندان یکی از شاخص‌های سلامتی را میزان برقراری و حفظ روابط و تشریک مساعی با دیگران ذکر می‌کنند. بنابراین، برای دور ماندن از رنج تنهایی و کسب محبت مجبور به برقراری روابط انسانی مؤثر و مفید هستیم (شاملو، ۱۳۸۵). یکی دیگر از موارد ضروری در روابط اجتماعی، احساسات و ادراکاتی است که افراد نسبت به هم دارند. هینز و اوری (۱۹۷۹) همدلی را توانایی تشخیص و فهم ادراکات و احساسات فرد مقابل و انتقال دقیق این فهم از راه یک پاسخ‌پذیر تعریف کرده‌اند. افزون بر این، گاهی تعاریف همدلی بر توانمندی انتقال احساسات و درک همدلانه از راه ابزارهای کلامی یا غیر کلامی، تأکید کرده‌اند. جنبه‌های مهم همدلی عبارت‌اند از: ۱. آگاهی از حالت هیجانی فرد مقابل؛ ۲. درک آن حالت؛ ۳. همانندسازی فردی با موقعیت؛ ۴. ارایه پاسخ عاطفی مناسب (باولک، ۲۰۰۳).

روابط اجتماعی سالم می‌تواند موجب افزایش عملکرد اجتماعی و فرهنگی افراد شود. در این زمینه، به کارگیری امر به معروف و نهی از منکر می‌تواند موجبات روابط اجتماعی سالم و سازنده را فراهم سازد. امر به معروف و نهی از منکر یکی از فرایض دینی مسلمانان است که در آیات و روایات، تأکید بسیاری بر اجرای آن شده است. از جمله: «وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» (باید از میان شما جمعی دعوت به نیکی و امر به معروف و نهی از منکر کنند و آنها همان رستگاران هستند) (آل عمران / ۱۰۴).

در کلام معصومین (ع) نیز بر جایگاه و اهمیت امر به معروف و نهی از منکر تأکید فراوان شده است: «هرگاه مردم امر به معروف و نهی از منکر را به عهده یکدیگر گذارند، یعنی هر کسی سکوت کند، به انتظار این که دیگران امر به معروف و نهی از منکر کنند و در نتیجه، هیچ کس قیام نکند، پس برای عذاب الهی آماده باشید» پیامبر اکرم (ص) (کلینی، ۱۳۸۱). قال الامام علی (ع): «اتَّمَرُوا

بِالْمَعْرُوفِ وَ أَمْرًا بِهِ وَ تَنَاهَاً عَنِ الْمُنْكَرِ وَ أَنْهًا عَنْهُ». امام علی (ع) می‌فرماید: «پذیرای معروف باشید و به آن نیز دستور بدهید و بپذیرید نهی از منکر را و خود نیز از آن نهی کنید» (آمدی، ۱۳۶۶: ۳۳۲ / ۷۶۳۶).

بدون شک زندگی فردی مستلزم زندگی اجتماعی است و این دو قابل تفکیک از یکدیگر نیستند. بر همین اساس است که در آموزه‌های اسلام به اجتماع، جامعه و زندگی اجتماعی توجه بسیاری شده است. از سوی دیگر، تکامل فردی در گرو تکامل اجتماعی است. به عبارت دیگر، جامعه ناسالم اغلب افراد ناسالم به بار می‌آورد؛ برای این که جامعه از راه تکاملی خود منحرف نشود و پویایی و تعالی خود را از دست ندهد، مؤلفه‌هایی به منظور سلامت آن در آموزه‌های دینی بیان شده است که یکی از آن‌ها امر به معروف و نهی از منکر است. توجه به این فریضه الهی می‌تواند سلامت جامعه را به ارمغان بیاورد و عزت و سربلندی اسلام و مسلمین را به دنبال داشته باشد.

از آنجایی که در مدارس متوسطه، به ویژه در دبیرستان‌ها آشنا نبودن جوانان با چگونگی برقراری روابط اجتماعی سالم و همچنین عدم آگاهی از انتقال احساسات همدلانه خود، آنان را دچار مشکلات زیادی کرده است، به نظر می‌رسد با آموزش آموزه‌های امر به معروف و نهی از منکر در تعدادی از دوستان گروه هم‌سال و شناساندن معروف‌ها و منکرهای زمانه، و با بالا بردن شناخت و ایجاد باورهای دینی بتوان آنان را برای ورود به جامعه و انجام دادن امور محوله آماده کرد و در راه ایجاد جامعه‌ای عاری از روابط غیر اخلاقی و روابط اجتماعی ناسالم و افزایش همدلی، گام‌های مؤثری برداشت. به همین دلیل، هر چند در این باره پژوهش‌های متعددی انجام شده است، نگاه دیگر و بررسی از زوایای مختلف حائز اهمیت است. لذا این مقاله با نگاه به اهمیت و ضرورت اجرای الگوی قرآنی امر به معروف و نهی از منکر و چگونگی اثربخشی این فریضه بر همدلی و سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان نگاشته شده است. بنابراین، در این پژوهش به دنبال پاسخ به این سؤال هستیم: آیا آموزش آموزه‌های امر به معروف و نهی از منکر بر همدلی و سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان دبیرستانی تأثیر گذار است؟

پیشینه تحقیق

نتایج عمده	عنوان پژوهش	محقق و سال انجام تحقیق
دستگاه نظارت همگانی واجد سیاست گذاری متمرکز باشند. دستگاه نظارت همگانی باید از خصوصیت « هماهنگی » بین سازمان های نظارتی دیگر برخوردار باشد. نظارت عمومی در تقابل با آزادی های عمومی نیست، بلکه رابطه بین نظارت عمومی و آزادی های عمومی یک رابطه دو طرفه است.	نظارت عمومی و رابطه آن با آزادی های عمومی	کامرانی (۱۳۸۰)
روش های اجرایی امر به معروف و نهی از منکر در طول تاریخ به سه روش « انفرادی»، « گروهی» و « دولتی » دسته بندی شد و در نهایت این نتیجه به دست آمد که علت ناکامی عملی امر به معروف و نهی از منکر در طول تاریخ وجود نواقص و نارسایی هایی در روش های اجرایی بوده است و در اثر این نارسائی ها امر به معروف و نهی از منکر در مسیری خلاف هدف اصلی خود قرار گرفته و نتایج مطلوبی به بار نیاورده است.	بررسی فقهی روش های اجرایی امر به معروف و نهی از منکر	رضایی راد (۱۳۸۳)
نتایج حاصله از مقایسه های زوجی نشان داد که آموزش تلفیقی مهارت های اجتماعی (آموزش مستقیم به کودک و آموزش از طریق والدین) به همراه دارد.	تأثیر آموزش مهارت های اجتماعی	طبائیان (۱۳۸۶)
آموزش همدلی، باعث افزایش مهارت ابزار وجود کودکان، افزایش مهارت خود کنترلی و افزایش مهارت همیاری کودکان می شود.	تأثیر آموزش همدلی بر مهارت های اجتماعی کودکان پسر پیش دبستانی	زارع (۱۳۹۰)
بعد از کنترل نمره های پیش آزمون، تفاوت معناداری بین دو گروه آزمایش و گواه در میانگین نمره های همدلی، سازگاری اجتماعی و پرخاشگری و ابعاد آن وجود داشت. نتایج حاصل از پژوهش حاضر می تواند زمینه ای را برای بهبود سازگاری اجتماعی و کاهش پرخاشگری دانش آموزان فراهم آورد.	تأثیر آموزش همدلی بر سازگاری اجتماعی و پرخاشگری دانش آموزان دختر	برزگر بفرویی (۱۳۹۴)
این تحقیق به روش نمونه گیری خوشه ای چند مرحله ای یک هنرستان و حجم نمونه طبق فرمول کوکران ۳۵۰ نفره محاسبه شده است. این روش با روش پیش آزمون و پس آزمون و آزمون پیگیری با گروه کنترل بود. نتایج به دست آمده از این تحقیق نشان می دهد که شیوه های صحیح امر به معروف و نهی از منکر با توجه به متون اسلامی، بر ارتقای همه ابعاد ارتباط اجتماعی تأثیر معناداری دارد.	طراحی و اجرای کارگاه امر به معروف و نهی از منکر (از منظر قرآن و روایات) و تأثیر آن بر ارتقای روابط اجتماعی دانش آموزان پسر هنرستانی یزد	خیاطیان (۱۳۹۴)

با توجه به مطالعات مطرح شده در جدول فوق، می توان گفت هیچ یک از پژوهش های ذکر شده به طور مستقیم به موضوع تأثیر پذیری دعوت به خیر و امر به معروف و نهی از منکر بر همدلی و سازگاری اجتماعی دانش آموزان دبیرستانی اشاره نکرده اند. بنابراین، پژوهش حاضر به دنبال بررسی اثربخشی دعوت به خیر و امر به معروف و نهی از منکر بر همدلی و سازگاری اجتماعی دانش آموزان دبیرستانی میناب است.

تعریف مفاهیم

امر به معروف و نهی از منکر

«معروف»: امری شناخته شده، مشهور و پسندیده؛ نیز به معنای نیکی و کار نیک (عمید، ۱۳۸۲: ۱۱۳۸) و «منکر»: کاری زشت و نامشروع، امری ناپسند (عمید، ۱۳۸۲: ۱۱۶۸). در تبیین معنای معروف و منکر اقوال گوناگونی ارائه شده است؛ برخی معنای «معروف و منکر» را واجبات و محرمات می دانند (تفتازانی، بی تا: ۲/۵۸۰)؛ برخی دیگر مستحبات و مکروهات را نیز به معنای این دو افزوده اند (فاضل مقداد، ۱۳۶۸: ۵۷ و ۵۸). علاوه بر این، در تبیین مفهوم این دو واژه مرجع تشخیص (شرع و عقل) نیز لحاظ شده است (راغب اصفهانی، ۱۴۰۴ ق: ۳۳۱).

همدلی

همدلی عبارت است از تلاش فردی برای شناخت و درک تجارب مثبت و منفی شخص دیگر. همدلی از دید روان شناسان، بر زمینه های عاطفی و ادراکی استوار بوده، بدین معناست که مشاهده گر همان احساس عاطفی را پیدا کند که دیگری تجربه می کند. به بیان دیگر، خود را به جای دیگری گذاردن و احساسات و افکار او را درک کردن (مارک دیویس، ۱۹۸۳).

سازگاری اجتماعی

سازگاری اجتماعی معمولاً در اصطلاحات نقش های اجتماعی، عملکرد نقش، درگیر شدن با دیگران و رضایت با نقش های متعدد مفهوم سازی شده است (کلیسر و کاردینز، ۱۹۷۸، به نقل از بیدرمن و همکاران، ۱۹۹۳). گاه واژه های اجتماعی شدن، جامعه پذیری و رفتار جامعه پسند را مترادف با سازگاری اجتماعی می دانند (مک کویی و مارتین، ۱۹۸۳). اجتماعی شدن فرایندی

است که فرد از طریق آن قالب‌ها، ارزش‌ها و رفتارهای مورد نظر فرهنگ و جامعه خود را می‌آموزد (ماسن و همکاران، ۱۹۹۵، ترجمه یاسایی، ۱۳۷۰).

مبانی نظری

جایگاه امر به معروف و نهی از منکر در مسئولیت‌پذیری اجتماعی

جامعه عبارت است از انسان‌هایی که بر اثر جبر یک سلسله نیازها و تحت نفوذ یک سلسله عقیده‌ها، ایده‌ها و آرمان‌ها در یکدیگر ادغام شده و در یک زندگی مشترک غوطه‌ورند. نیازهای مشترک اجتماعی و روابط ویژه زندگی انسانی، انسان‌ها را آن‌چنان به یکدیگر پیوند می‌زند و زندگی را آن‌چنان وحدت می‌بخشد که افراد را در حکم مسافرانی قرار می‌دهد که در یک اتومبیل، یک هواپیما و یا یک کشتی سوارند و به سوی مقصدی در حرکت‌اند و همه با هم دچار خطر می‌شوند و سرنوشت یگانه‌ای پیدا می‌کنند (مطهری، ۱۳۷۵).

به عبارت دیگر، در زندگی اجتماعی همبستگی و وحدت حکم فرماست. کارهای خوب نیکوکاران در سعادت دیگران مؤثر است و کارهای بد بدکاران نیز در جامعه اثر می‌گذارد و به همین دلیل است که مسئولیت‌های مشترک نیز وجود دارد. افراد یک جامعه مانند اعضا و جوارح بدن کم و بیش جور یکدیگر را باید بکشند، اختلال در یکی، موجب زوال سلامت از عضوهای دیگر می‌شود. به دلیل سرنوشت مشترک داشتن افراد اجتماع است که اگر یک نفر بخواهد گناهی مرتکب شود، بر دیگران لازم است مانع او شوند (اسلامی، ۱۳۷۵).

رسول اکرم (ص) تأثیر گناه فرد را بر جامعه ضمن مثلی بیان کرده‌اند که گروهی سوار کشتی بودند و کشتی در دریا حرکت می‌کرد. یکی از مسافران در جایی که نشسته بود، مشغول سوراخ کردن کشتی شد، دیگران به عذر این که شخص جایگاه خودش را سوراخ می‌کند متعرض او نشدند و کشتی غرق شد، ولی اگر دستش را گرفته و مانع کارش می‌شدند، هم خود جان به سلامت می‌بردند و هم او را نجات می‌دادند (کلینی، ۱۳۸۱: ۳۴۲). بنابراین، افراد انسانی باید در قبال یکدیگر احساس مسئولیت کنند. یکی از فریضه‌های دینی که همه احکام الهی بر آن مترتب است، «امر به معروف و نهی از منکر» است که دین اسلام بر آن تأکید بسیار کرده است و اگر در جامعه اقامه شود، جوامع انسانی رستگار می‌شوند.

جایگاه امر به معروف و نهی از منکر در قرآن

از دیدگاه قرآن کریم، انسان گاهی در خسرانی عظیم قرار می‌گیرد: «وَالْعَصْرَ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ: سوگند به عصر، که واقعاً انسان دستخوش زیان است» (عصر/۱-۲). پس در برابر به هدر رفتن عمر باید چیزی بهتر از عمر به دست آوریم. مال و مقام و مدال بهتر از عمر نیست. آن چه بهتر از عمر ماست، ایمان و عمل صالح است. «الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ: مگر کسانی که ایمان آوردند و کارهای شایسته کردند» (عصر/۳). ایمان و کار نیک اگر توسعه پیدا نکند، ارزشی نخواهد داشت. بنابراین، باید دیگران را نیز به ایمان و عمل صالح سفارش و دعوت کنیم: «وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ: و همدیگر را به حق سفارش کردند» (عصر/۳). البته پیمودن این راه، مشکلاتی در بر خواهد داشت؛ یعنی اگر بخواهیم مردم را به خیر و معروف دعوت کنیم و از مفسد و انحرافات که دارند، باز داریم، احتمال دارد که برخوردهای ناگواری پیش آید؛ ولی به هر حال، باید با پشتکار این راه را بپیماییم «وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ: و به شکیبایی توصیه کردند» (عصر/۳).

خداوند از خود به عنوان کسی که به معروف فرمان می‌دهد و از منکر باز می‌دارد، یاد می‌کند: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ: خداوند به عدالت و نیکی و بخشش به نزدیکان امر می‌کند و از زشتی و کار بد و ستمگری نهی می‌نماید، شما را پند می‌دهد تا شاید متذکر شوید» (نحل/۹۰). خدای سبحان ابتدا آن احکام سه‌گانه را که مهم‌ترین حکمی هستند که اساس اجتماع بشری با آن استوار است، و از نظر اهمیت به ترتیب یکی پس از دیگری قرار دارند ذکر فرموده است، زیرا از نظر اسلام مهم‌ترین هدفی که در تعالیمش دنبال شده، صلاح مجتمع و اصلاح عموم است، چون هر چند انسان‌ها فرد فرزند، و هر فردی برای خود شخصیتی و خیر و شری دارد، ولیکن از نظر طبیعتی که همه انسان‌ها دارند یعنی طبیعت مدنیت، سعادت هر شخصی مبنی بر صلاح و اصلاح ظرف اجتماعی است که در آن زندگی می‌کند، به طوری که در ظرف اجتماع فاسد که از هر سو، فساد آن را محاصره کرده باشد، رستگاری یک فرد و صالح شدن او بسیار دشوار است. به همین دلیل، اسلام در اصلاح اجتماع اهتمامی ورزیده که هیچ نظام غیر اسلامی به پای آن نمی‌رسد؛ درجه جد و جهد را در [عمل به] دستورات و تعالیم دینی، از جمله در عباداتی مثل نماز، حج و

روزه مبذول داشته است، تا انسان‌ها را، هم در ذات خود و هم در ظرف اجتماع صالح سازد (طباطبایی، ۱۴۱۷، ۱۲ / ۳۳۰).

امر به معروف و نهی از منکر نشان‌دهنده پیوستگی مؤمنان به یکدیگر و جلوه همبستگی جامعه اسلامی است. رستگاری امت مسلمان در این است که در دعوت به خیر و امر به معروف و نهی از منکر کوشا باشند. «وَ اغْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ»: و همگی به ریسمان خدا چنگ زنید، و پراکنده نشوید و نعمت خدا را بر خود یاد کنید: آن گاه که دشمنان [یکدیگر] بودید، پس میان دل‌های شما الفت انداخت، تا به لطف او برادران هم شدید و بر کنار پرتگاه آتش بودید که شما را از آن رهانید. این گونه، خداوند نشانه‌های خود را برای شما روشن می‌کند، باشد که شما راه یابید.» «وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ»: و باید از میان شما، گروهی، [مردم را] به نیکی دعوت کنند و به کار شایسته وادارند و از زشتی بازدارند، و آنان همان رستگاران هستند» (آل عمران/ ۱۰۳-۱۰۴).

رحمت الهی شامل مؤمنانی می‌شود که اهل امر به معروف و نهی از منکر هستند: «وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ»: و مردان و زنان مومن همه یاور و دوستدار یکدیگرند، خلق را به کار نیکو وادار و از کار زشت منع می‌کنند و نماز را به پا می‌دارند و زکات می‌دهند و حکم خدا و رسول او را اطاعت می‌کنند، آنان را البته خدا مشمول رحمت خود خواهد گردانید، که خدا صاحب اقتدار و درست‌کردار است» (توبه / ۷۱). مسئله امر به معروف از فروعات است، یعنی ولایت امر و مسئول در کار یکدیگر بودن اقتضا می‌کند که همدیگر را امر به معروف و نهی از منکر کنند، اقامه نماز بهترین رابطه با خدا و دادن زکات بهترین رابطه با انسان و جامعه، اطاعت از خدا و رسول اکرم (ص) از آثار ایمان است، نتیجه آن که چنین مردمانی به زودی مورد رحمت خدا واقع می‌شوند، خدا در انجام این وعده تواناست و این علت و معلول از آثار حکمت خداست. جامعه‌ای که اکثریت قاطع آن این اوصاف را دارد، مورد رحمت خدا و

جامعه‌ای مترقی است. مردان و زنان در چنین جامعه‌ای هر یک موضوعیت دارند. به هر حال، آیه فوق به صراحت می‌گوید مؤمنان اعم از مرد و زن در پاک‌سازی جامعه اسلامی و ایجاد محیطی توحیدی بر یکدیگر ولایت دارند (قرشی، ۱۳۷۷: ۴/۲۷۰).

ویژگی انسان‌های صالح این است که پس از ایمان به خدا و روز واپسین امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند. «يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ» به خدا و روز قیامت ایمان دارند؛ و به کار پسندیده فرمان می‌دهند و از کار ناپسند بازمی‌دارند؛ و در کارهای نیک شتاب می‌کنند، و آنان از شایستگان هستند (آل عمران، ۱۱۴). خدای سبحان در این آیه شریفه کلیاتی از صفات پسندیده نیکان از اهل کتاب را بر شمرده است: اول، ایمان به خدا و روز قیامت؛ دوم، امر به معروف و نهی از منکر؛ سوم، سرعت در کار خیر و چهارم این است که ایشان مردمی صالح هستند. به همین دلیل، هم‌نشینان انبیا، صدیقین و شهدا هستند (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۳/۳۸۵).

«بهترین امتی هستید که خدای تعالی آن را برای مردم و برای هدایت مردم پدید آورده مسلمانان هستند. چون مسلمانان همگی ایمان به خدا دارند، دو تا از فریضه‌های دینی خود یعنی امر به معروف و نهی از منکر را انجام می‌دهند. معلوم است که کلیت و گستردگی این شرافت بر امت اسلام، از این جهت است که بعضی از افرادش متصف به حقیقت ایمان، و قائم به حق امر به معروف و نهی از منکرند (طباطبایی، ۳۷۶). «كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ...» شما بهترین امتی هستید که برای مردم پدیدار شده‌اید: به کار پسندیده فرمان می‌دهید، و از کار ناپسند بازمی‌دارید، و به خدا ایمان دارید...» (آل عمران / ۱۱۰).

بدین ترتیب می‌توان گفت امر به معروف و نهی از منکر از ضروریات ایمان و رستگاری امت است؛ زیرا این فریضه تکمیل‌کننده فرایضی همانند نماز و زکات است و غالباً در قرآن کریم توأمان آمده است که نشان‌دهنده بعد اجتماعی و عملی دین مبین اسلام است. «الَّذِينَ إِذَا مَكَتَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَآمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ» همان کسانی که اگر آن‌ها را در زمین استقرار دهیم نماز را به پا می‌کنند و زکات می‌دهند و به معروف امر می‌کنند از منکر باز می‌دارند، و سرانجام کارها با خداست» (حج / ۴۱). یکی از صفات مؤمنان

این است که اگر در زمین تمکنی پیدا کنند و در اختیار هر قسم زندگی که بخواهند خیریتی داده شوند، در میان همه انواع و انحای زندگی یک زندگی صالح را اختیار می کنند و جامعه ای صالح به وجود می آورند که در آن جامعه نماز به پا داشته، و زکات داده می شود، امر به معروف و نهی از منکر انجام می گیرد (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۱۴/۳۸۵).

اجرای این فریضه ممکن است سختی هایی در پی داشته باشد، اما باید آن را تحمل کرد که این از آیه استوار است. «يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَيَّ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ: ای پسر نماز را به پا دار و به نیکی امر کن و از بدی و منکر بازدار و بر آنچه به تو می رسد صبر کن. همانا، این از کارهای مطلوب است» (سوره لقمان آیه: ۱۷).

بهترین امر به معروف و نهی از منکر آن است که انسان نخست خود را مخاطب آن سازد و بی اثرترین کار آن است که انسان خود را فراموش کند، واعظ و اندرزگوی دیگران باشد. بدین ترتیب، هم کارش بی نتیجه خواهد ماند و هم زمینه مغضوب شدن خود را فراهم خواهد آورد. «اتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ: شما که کتاب آسمانی خوانده اید، چگونه مردم را امر به نیکی می کنید و خودتان را از یاد می برید؟» (بقره/۴۴).

«كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ: آن ها از منکراتی که می کردند دست بر نمی داشتند، به راستی چه بد اعمالی انجام می دادند» (مائده/۷۹). پس بر اثر ترک این فریضه، جامعه دچار تباهی می شود و در این هنگام، «خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ: عفو را در پیش بگیر و به نیکی فرمان بده و از نادانان روی بگردان» (اعراف/۱۹۹).

انسان های منافق از انجام این فریضه مهم سر باز می زنند تا به مقاصد شوم خود برسند: «الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيهِمْ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ: مردان و زنان دو چهره [همانند] یکدیگرند. به کار ناپسند و امی دارند و از کار پسندیده باز می دارند، و دست های خود را [از انفاق] فرومی بندند. خدا را فراموش کردند، پس [خدا هم] فراموششان کرد. در حقیقت، این منافقانند که فاسق هستند» (توبه/۶۷).

اصولاً حال منافقین عکس حال مؤمنان است؛ کفر و گناه را مورد تبلیغ و ترویج قرار می دهند و از ایمان آوردن و انجام دادن عبادت و اطاعت خدا و رسول خدا جلوگیری می کنند.

جایگاه امر به معروف و نهی از منکر در روایات

تعبیر امر به معروف و نهی از منکر از تعبیرات کلیدی و پر محتواست که در سخنان ائمه معصوم (ع) در مناسبت های گوناگون و به دلایل مختلف آمده است. قال الامام علی (ع): «أَتَمَّرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَأَمُرُوا بِهِ وَتَنَاهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَنْهَوْا عَنْهُ». امام علی (ع) می فرماید: «پذیرای معروف باشید و به آن نیز دستور بدهید و بپذیرید نهی از منکر را و خود نیز از آن نهی کنید» (آمدی، ۱۳۶۶: ۷۶۳۶/۳).

قال الامام علی (ع): «ظَهَرَ الْفَسَادُ فَلَا مُنْكَرَ مُعَيَّرٌ، وَلَا زَاجِرٌ مُزْجِرٌ. أَفَبِهَذَا تُرِيدُونَ أَنْ تُجَاوِرُوا اللَّهَ فِي دَارِ قُدْسِهِ، وَتَكُونُوا أَعَزَّ أَوْلِيَائِهِ عِنْدَهُ؟ هَيْهَاتَ! لَا يُخَدَعُ اللَّهُ عَنْ جَنَّتِهِ، وَلَا تُسَالُ مَرْضَاتُهُ إِلَّا بِطَاعَتِهِ». امام علی (ع) می فرماید: «فساد آشکار شده است، اما کسی نیست که آن را تغییر دهد و بازدارنده ای نیست که آن را باز دارد. آیا این گونه می خواهید در منزل گاه قدس الهی با خداوند مجاور و همنشین شوید و از عزیزترین اولیای او به حساب آید؟ هرگز! خداوند را در مورد بهشتش نمی توان گول زد و جز با اطاعت نمی توان رضای او را به دست آورد» (نهج البلاغه: ۱۲۹/۲۴۶).

قال الامام علی (ع): «وَأَمَّا حَقِّي عَلَيْكُمْ فَالْوَفَاءُ بِالْبَيْعَةِ وَالنَّصِيحَةُ فِي الْمَشْهَدِ وَالْمَغِيبِ». امام علی (ع) می فرماید: «حق من بر شما وفای به بیعت و نصیحت آشکار و نهان است». بنابراین، از منظر امام (ع) عامه مردم و آحاد جامعه نه تنها وظیفه دارند که مقابل پیشوای ظالم بایستند و او را از معصیت باز دارند، بلکه در مقابل پیشوای عادل و معصومی همچون خودش هم حق دارند او را نصیحت کنند و بالاتر از آن، این که این نصیحت یک تکلیف است و حق امام بر مردم است که باید مردم آن را ادا کنند! در جایی دیگر به مردم تذکر می دهد که اگر به این وظیفه و حق خود یعنی امر به معروف و نهی از منکر نسبت به حاکم عمل نکنند، مستوجب عقوبت و مجازات الهی خواهند بود (نهج البلاغه، ۱۱۴/۳۴).

قال الامام علی(ع): «إِنَّ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ لَخُلُقَانٍ مِنْ خُلُقِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ». امام علی(ع) می‌فرماید: «همانا امر به معروف و نهی از منکر دو خلق از اخلاق خداوند سبحان می‌باشند.» در این حدیث خداوند متعال نیز «امر به معروف» و «ناهی از منکر» دانسته می‌شود که خود نشانگر کمال فضیلت و ارزش برای این دو فریضه است. همین فضیلت برای آمران به معروف و ناهیان از منکر کافی است تا مقتدای خود را در این راه مقدس، خداوند تبارک و تعالی بدانند و متوجه باشند که در چه مسیر مقدس و مهمی قدم برمی‌دارند (نهج البلاغه، ۲۱۹/۱۵۶).

قال الامام باقر(ع): «إِنَّ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ سَبِيلُ الْأَنْبِيَاءِ وَمِنْهَا جُ الصُّلْحَاءِ فَرِيضَةٌ عَظِيمَةٌ بِهَا تَقَامُ الْفَرَائِضُ وَتَأْمَنُ الْمَذَاهِبُ وَتَحُلُّ الْمَكَاسِبُ وَتُرَدُّ الْمَظَالِمُ وَتُعْمَرُ الْأَرْضُ وَ يُتَّصَفُ مِنَ الْأَعْدَاءِ وَ يَسْتَقِيمُ الْأَمْرُ». امام باقر(ع) می‌فرماید: «امر به معروف و نهی از منکر راه و روش پیامبران و شیوه صالحان است و فریضه بزرگی است که دیگر فرایض به واسطه آن برپا می‌شود، راه‌ها امن می‌گردد و درآمدها حلال می‌شود و حقوق پایمال شده به صاحبانش برمی‌گردد، زمین آباد می‌شود و (بدون ظلم) حق از دشمنان گرفته می‌شود و کارها سامان می‌پذیرد (کلینی، ۵۶/۵).

در بیان دیگر، امام علی(ع) می‌فرماید: «غَايَةُ الدِّينِ الْأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ، وَالنَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ، وَ إِقَامَةُ الْحُدُودِ: غَايَةُ دِينِ، امر به معروف و نهی از منکر و اقامه حدود است.» در اینجا سه عنصر «امر به معروف»، «نهی از منکر» و «اقامه حدود» که همگی در یک راستا و هدف قرار دارند، غایت و منتهای هر دینی از جمله دین مبین اسلام دانسته شده‌اند. کلام دیگر امیرمؤمنان(ع) با تعبیری دیگر: قال الامام علی(ع): «قَوَامُ الشَّرِيعَةِ الْأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ اِقَامَةُ الْحُدُودِ». امام علی(ع) می‌فرماید: «برپایی شریعت به وسیله امر به معروف و نهی از منکر و اقامه حدود است» (الآمدی، ۱۰۳/۱).

فرضیه پژوهش

مسئله امر به معروف و نهی از منکر بر همدلی و سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان متوسطه دوم شهرستان میناب اثر معنادار دارد.

روش تحقیق

تحقیق حاضر از نظر اهداف، جزو تحقیقات کاربردی و از نظر روش، تحقیق نیمه آزمایشی است که در آن از طرح پیش آزمون - پس آزمون با گروه کنترل استفاده شده است. جامعه آماری این پژوهش شامل کل دانش آموزان پسر متوسطه دوم شهرستان میناب است. برای انتخاب نمونه، به خاطر بزرگ بودن حجم جامعه از روش نمونه گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای تصادفی استفاده می‌شود. بدین صورت که بعد از تصحیح پیش آزمون، ۴۰ نفر (۲۰ نفر که نمره پایین گرفتند، به عنوان گروه آزمایش و ۲۰ نفر که نمره خوب داشتند به عنوان گروه کنترل یا گواه) انتخاب شدند. در این پژوهش برای اندازه‌گیری سازگاری اجتماعی از آزمون شخصیت‌سنج کالیفرنیا یا همان پرسشنامه روانی کالیفرنیا (CPI) (کلارک و همکاران، ۱۹۵۳) استفاده شده است. البته از ۴۰ سؤالی که مربوط به سازگاری اجتماعی‌اند، استفاده شده است. در پژوهش عاطف وحید و فتح‌اللهی (۱۳۸۴) برای تعیین روایی این پرسشنامه از روش تحلیل عاملی استفاده شده است. در این تحلیل، مجذور ضریب همبستگی چند متغیری مقیاس‌ها روی قطر اصلی ماتریس قرار گرفت و کفایت نمونه‌برداری با آزمون KMO بررسی شد (۰/۹۱۵) و برای این که مشخص شود آیا ماتریس همبستگی به دست آمده تفاوت معناداری با صفر دارد و بر پایه آن اجرای تحلیل عاملی قابل توجیه است، از آزمون کرویت بارتلت بهره گرفته شد که میزان $111445/218$ به دست آمد. اصفهانی اصل (۱۳۸۱) در تحقیقی میزان ضرایب پایایی این مقیاس را با استفاده از دو روش آلفای کرونباخ و تصنیف برای سازش اجتماعی ۸۰ درصد و ۷۹ درصد و برای کل آزمون ۹۰ درصد و ۹۳ درصد به دست آورده است. در این تحقیق نیز برای تعیین پایایی پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است که ۰/۸۸ به دست آمد. برای سنجش همدمی از پرسشنامه همدمی داویس (۱۹۸۳) استفاده شد. این پرسشنامه از ۲۱ گویه تشکیل شده و میزان همدمی را در افراد مورد بررسی و ارزیابی قرار داده است. مؤلفه‌های این پرسشنامه عبارت‌اند از: دغدغه همدلانه، دیدگاه‌گرایی و آشفتگی شخصی. نمره‌گذاری پرسشنامه براساس طیف لیکرت ۵ درجه‌ای؛ و از کاملاً موافق تا کاملاً مخالف امتیازبندی شده است.

روایی پرسشنامه در پژوهش قریانی (۲۰۱۰) و داویس (۱۹۸۳) با روش تحلیل عوامل مطلوب گزارش شده است. پایایی پرسشنامه همدلی در پژوهش داویس با آلفای کرونباخ بالای ۷۰ درصد به دست آمده است. در این تحقیق نیز برای تعیین پایایی پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است که ۰/۸۱ به دست آمد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از تحلیل کوواریانس استفاده شده است.

یافته‌های توصیفی و جمعیت‌شناختی پژوهش

جدول ۱. نتایج آزمون کلموگرواسمیرنو در مورد تطابق نمرات پس آزمون متغیر همدلی و سازگاری اجتماعی آزمودنی‌ها با منحنی نرمال

متغیر	تعداد آزمودنی	میاتکین	انحراف معیار	مقدار قدر مطلق	مقدار مثبت	مقدار منفی	کلموگرو اسمیرنو	سطح معناداری
همدلی	۴۰	۶۲/۰۰	۱۴/۴	۰/۱۳	۰/۱۳	-۰/۱۲۶	۰/۸۲۲	۰/۵
سازگاری اجتماعی	۴۰	۱۵/۷۲	۴/۲	۰/۱۹۲	۰/۰۹۳	-۰/۱۹۲	۱/۲۱۷	۰/۱

ردیف دوم جدول بالا نتایج کلموگرواسمیرنو در مورد انطباق نمرات پس آزمون متغیر همدلی آزمودنی‌ها با منحنی نرمال را نشان می‌دهد. همان‌طور که آمده است، سطح معناداری شاخص کلموگرواسمیرنو (۰/۵) از ۰/۰۵ بیشتر است و بنابراین معنادار نیست. به این معنی که نمرات پس آزمون متغیر همدلی آزمودنی‌ها با منحنی نرمال مطابقت دارد. بنابراین، انطباق نمرات با منحنی نرمال برقرار است. ردیف سوم جدول بالا نتایج کلموگرواسمیرنو در مورد انطباق نمرات پس آزمون متغیر سازگاری اجتماعی آزمودنی‌ها با منحنی نرمال را نشان می‌دهد. همان‌طور که آمده است، سطح معناداری شاخص کلموگرواسمیرنو (۰/۱) از ۰/۰۵ بیشتر است و بنابراین، معنادار نیست. به این معنی که نمرات پس آزمون متغیر سازگاری اجتماعی آزمودنی‌ها با منحنی نرمال مطابقت دارد. بنابراین، انطباق نمرات با منحنی نرمال برقرار است.

جدول ۲. نتایج آزمون لوین در مورد همسانی واریانس نمرات پس آزمون متغیر همدلی و سازگاری اجتماعی آزمودنی‌های گروه کنترل با گروه آزمایش

متغیر	شاخص لوین	درجه آزادی DF1	درجه آزادی DF2	سطح معناداری
پس آزمون متغیر همدلی	۰/۴۷۵	۱	۳۸	۰/۴
پس آزمون متغیر سازگاری اجتماعی	۰/۴۵۸	۱	۳۸	۰/۵

ردیف دوم جدول (۲) نتایج آزمون لوین در مورد همسانی واریانس متغیر نمرات پس آزمون متغیر همدلی آزمودنی‌های گروه کنترل با گروه آزمایش را نشان می‌دهد. همان طور که در جدول آمده سطح معناداری شاخص لوین از ۰/۰۵ بیشتر است و بنابراین معنی دار نیست. به این معنی که واریانس‌های نمرات پس آزمون گروه‌های آزمایش و کنترل در متغیر همدلی یکسان هستند. بنابراین این پیش فرض برقرار است. ردیف سوم جدول بالا نتایج آزمون لوین در مورد همسانی واریانس متغیر نمرات پس آزمون متغیر سازگاری اجتماعی آزمودنی‌های گروه کنترل با گروه آزمایش را نشان می‌دهد. همان طور که در جدول آمده سطح معناداری شاخص لوین از ۰/۰۵ بیشتر است و بنابراین معنی دار نیست. به این معنی که واریانس‌های نمرات پس آزمون گروه‌های آزمایش و کنترل در متغیر سازگاری اجتماعی یکسان هستند. بنابراین این پیش فرض برقرار است.

جدول ۳. تحلیل کوواریانس نمرات پس آزمون متغیر همدلی و سازگاری اجتماعی آزمودنی‌ها به عنوان تابعی از متغیر گروه با نمره‌های همپراش پیش آزمون این متغیر

متغیر	منبع	مجموعه مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معنی داری	میزان تأثیر	توان آماری
پس آزمون متغیر همدلی	پیش آزمون (همپراش)	۳۳۹/۸۴	۱	۳۳۹/۸۴	۵/۵	۰/۰۲۴	۰/۱۳	۱
	گروه (کنترل-آزمایش)	۵۸۹۲/۱۴۲	۱	۵۸۹۲/۱۴۲	۹۵/۸	۰/۰۰۰۱	۰/۷۲۱	
	خطا	۲۲۷۴/۵۶	۳۷	۶۱/۴۷۵				
پس آزمون متغیر سازگاری اجتماعی	پیش آزمون (همپراش)	۱/۸۶	۱	۱/۸۶	۰/۱۱۳	۰/۷	۰/۰۰۳	۱
	گروه (کنترل-آزمایش)	۱۸۱۸/۷۶۹	۱	۱۸۱۸/۷۶۹	۱۱۰/۵۲	۰/۰۰۰۱	۰/۷۴۹	
	خطا	۶۰۸/۸۹	۱	۱۶/۴۵۶				

ردیف دوم جدول بالا نتایج تحلیل کواریانس نمرات پس آزمون متغیر همدلی آزمودنی‌ها به عنوان تابعی از متغیر گروه با نمره‌های همپراش پیش آزمون این متغیر را نشان می‌دهد. همان طور که در این جدول آمده، سطح معناداری تأثیر متغیر همپراش (پیش آزمون) بر متغیر وابسته (پس آزمون) از ۰/۰۵ بیشتر است و بنابراین، معنی‌دار نیست. در واقع، در این فرضیه پیش آزمون به عنوان متغیر همپراش مطرح نیست و تأثیری در نتایج ندارد. نیز بر اساس جدول سطح معنی‌داری تأثیر متغیر مستقل (آموزش کارگاهی امر به معروف و نهی از منکر) معنی‌دار است. به این معنی که تأثیر متغیر مستقل (آموزش کارگاهی امر به معروف و نهی از منکر) در ارتقای همدلی دانش‌آموزان در اینجا ۷۲/۱ درصد است. توان آماری هم معادل ۱ می‌باشد. پس می‌توان نتیجه گرفت آموزش الگوی قرآنی و روایی دعوت به خیر و امر به معروف و نهی از منکر بر همدلی دانش‌آموزان متوسطه دوم شهرستان میناب تأثیر داشته است.

ردیف سوم جدول فوق نتایج تحلیل کواریانس نمرات پس آزمون متغیر سازگاری اجتماعی آزمودنی‌ها به عنوان تابعی از متغیر گروه با نمره‌های همپراش پیش آزمون این متغیر را نشان می‌دهد. همان طور که در این جدول آمده، سطح معناداری تأثیر متغیر همپراش (پیش آزمون) بر متغیر وابسته (پس آزمون) از ۰/۰۵ بیشتر است و بنابراین، معنی‌دار نیست. در واقع، در این فرضیه پیش آزمون به عنوان متغیر همپراش مطرح نیست و تأثیری در نتایج ندارد. نیز بر اساس جدول سطح معنی‌داری تأثیر متغیر مستقل (آموزش کارگاهی امر به معروف و نهی از منکر) معنی‌دار است. به این معنی که تأثیر متغیر مستقل (آموزش کارگاهی امر به معروف و نهی از منکر) در ارتقای سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان در اینجا ۷۴/۹ درصد است. توان آماری هم معادل ۱ می‌باشد. پس می‌توان نتیجه گرفت که آموزش الگوی قرآنی و روایی دعوت به خیر و امر به معروف و نهی از منکر بر سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان متوسطه دوم شهرستان میناب تأثیر داشته است.

جدول ۴. میانگین و انحراف معیار نمرات همدلی و سازگاری اجتماعی در پس آزمون

متغیر	گروه	تعداد	میانگین تعدیل نشده	انحراف معیار	میانگین تعدیل شده
همدلی	آزمایش	۲۰	۷۳/۸۰	۹/۲	۷۴/۳۵
	کنترل	۲۰	۵۰/۲۰	۷/۱	۴۹/۶۴
سازگاری اجتماعی	آزمایش	۲۰	۳۰/۶۵	۳/۱	۳۰/۵۷
	کنترل	۲۰	۱۶/۳۰	۴/۶	۱۶/۳۷

همان گونه که از ردیف دوم جدول بالا مشاهده می‌شود، میانگین نمرات همدلی گروه آزمایش، پس از حذف تأثیر پیش آزمون (۷۴/۳۵) و برای گروه کنترل (۴۹/۶۴) شده است که این نشان‌دهنده تأثیر آموزش الگوی قرآنی و روایی دعوت به خیر و امر به معروف و نهی از منکر بر همدلی دانش‌آموزان در گروه آزمایش است. همان گونه که از ردیف سوم جدول بالا مشاهده می‌شود، میانگین نمرات سازگاری اجتماعی گروه آزمایش، پس از حذف تأثیر پیش آزمون (۳۰/۵۷) و برای گروه کنترل (۱۶/۳۷) شده است که این نشان‌دهنده تأثیر آموزش الگوی قرآنی و روایی دعوت به خیر و امر به معروف و نهی از منکر بر سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان در گروه آزمایش است.

نتیجه‌گیری

نتایج تحلیل کوواریانس در متغیر همدلی با توجه به جدول (۳) نشان داد که طراحی آموزشی الگوی قرآنی دعوت به خیر و امر به معروف و نهی از منکر بر همدلی تأثیر معنادار داشته است و نتایج جدول (۴) نشان می‌دهد که مقدار میانگین نمرات همدلی گروه آزمایش، پس از حذف تأثیر پیش آزمون بیانگر تأثیر آموزش الگوی قرآنی دعوت به خیر و امر به معروف و نهی از منکر بر همدلی دانش‌آموزان در گروه آزمایش است. به عبارتی، اگر مفاهیم و باورهای مذهبی و فرایند امر به معروف و نهی از منکر با اصول و شرایط خود در دانش‌آموزان درونی شود و نسبت به آن پایبند باشند، می‌توان همدلی را در دانش‌آموزان افزایش داد. آنان می‌توانند راحت‌تر نیازها و احساسات عاطفی خود را با دیگران در میان بگذارند، از تنش‌ها و آسیب‌ها نجات یابند، به محیط اجتماعی اعتماد کنند، استعدادهای خود را شکوفا سازند و فردی اجتماعی و مسئولیت‌پذیر باشند.

نتایج تحلیل کوواریانس در متغیر سازگاری اجتماعی براساس جدول (۳) نشان داد که طراحی آموزشی الگوی قرآنی دعوت به خیر و امر به معروف و نهی از منکر بر سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان تأثیر معنادار داشته است. نتایج جدول (۴) نشان می‌دهد که مقدار میانگین نمرات سازگاری اجتماعی گروه آزمایش، پس از حذف تأثیر پیش‌آزمون بیانگر تأثیر آموزش الگوی قرآنی دعوت به خیر و امر به معروف و نهی از منکر بر سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان در گروه آزمایش است. در تأیید نتیجه این قسمت از فرضیه اصلی می‌توان به نتیجه پژوهش اسماعیلی (۱۳۹۲) و کرمی و همکاران (۱۳۹۴) اشاره کرد که بیان می‌کنند آموزش معنویت‌درمانی بر سازگاری اجتماعی تأثیر معنادار دارد و همچنین خدایاری فرد، رحیمی‌نژاد، هومن و غباری بناب (۱۳۸۵) در پژوهشی به این نتیجه رسیدند که بین باورهای دینی با سازگاری اجتماعی همبستگی مثبت و معنادار وجود دارد که باز هم بیانگر تأثیر مفاهیم قرآنی بر سازگاری اجتماعی است و با این فرضیه همخوانی دارد.

نتایج یافته‌های بزرگ‌برویی (۱۳۹۴) نشان می‌دهد که آموزش همدلی بر سازگاری اجتماعی و پرخاشگری دانش‌آموزان دختر تأثیر معناداری دارد. البته این تحقیق با یافته‌های این پژوهش به طور مستقیم مطابقت ندارد. یافته‌های خیاطیان (۱۳۹۴) مبنی بر طراحی و اجرای کارگاه امر به معروف و نهی از منکر (از منظر قرآن و روایات) و تأثیر آن در ارتقای روابط اجتماعی دانش‌آموزان با یافته‌های این تحقیق، از این نظر که طراحی آموزش الگوی قرآنی - روایی امر به معروف و نهی از منکر تأثیر مثبتی بر روابط اجتماعی افراد داشته، همسویی دارد.

در مجموع نتایج نشان داد که طراحی آموزشی الگوی قرآنی دعوت به خیر و امر به معروف و نهی از منکر بر همدلی و سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان تأثیر مثبت داشته و اگر معلمان، مدیران، والدین تمام مفاهیم مذهبی و اعتقادی مانند امر به معروف و نهی از منکر را با توجه به شرایط سنی، رشد شناختی، رشد اجتماعی و رشد عاطفی و اخلاقی دانش‌آموزان برای آنان بیان و فایده‌های آنان را با مثال‌های زیبا و جذاب نقل کنند و بعد به آنان تکالیفی از امر به معروف و نهی از منکر که در طول روز مشاهده می‌کنند، با مد نظر قرار دادن شرایط بدهند، این باورها و اعتقادات در آنان درونی می‌شود و مثل هنجار اعتقادی - اخلاقی در می‌آید و در آینده افرادی جامعه‌پذیر و مسئولیت‌پذیر و قابل اعتماد از لحاظ اخلاقی و مصون از فسادهای اجتماعی خواهیم داشت.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم
۲. نهج البلاغه
۳. آلآمدي، عبدالواحد (۱۳۶۶). *غورالحکم و دررالکلم*. چ اول. قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
۴. اسلامی، س. ح. (۱۳۷۵). *امربه معروف و نهی ازممنکر*. تهران: انتشارات خرم.
۵. اسماعیلی، اکرم (۱۳۹۲). «اثربخشی آموزش معنویت درمانی گروهی بر سازگاری اجتماعی و پذیرش اجتماعی در بیماران زن مبتلا به مالتیپل اسکلوزیس»، *پایان نامه کارشناسی ارشد*. رشته روان شناسی عمومی. پیام نور تهران.
۶. اکبری، ا. (۱۳۹۰). *مشکلات جوانان و نوجوانان*. تهران: نشر رشد و توسعه.
۷. آقاجانی، م. (۱۳۸۱). «بررسی تأثیر آموزش مهارت های زندگی بر سلامت روان و منبع کنترل نوجوانان». *پایان نامه کارشناسی روان شناسی عمومی دانشگاه الزهراء (س)*
۸. برزگر بفرویی، کاظم (۱۳۹۴). «تأثیر آموزش همدلی بر سازگاری اجتماعی و پرخاشگری دانش آموزان دختر». *فصل نامه علمی - پژوهشی در یادگیری آموزشگاهی و مجازی*. س ۳. ش ۹.
۹. خیاطیان، مهدی (۱۳۹۴). «طراحی و اجرای کارگاه امربه معروف و نهی ازممنکر (از منظر قرآن و روایات) و تأثیر آن بر ارتقاء روابط اجتماعی دانش آموزان پسر هنرستانی یزد». *پایان نامه کارشناسی ارشد*. دانشگاه آزاد اسلامی. واحد یزد، دانشکده علوم انسانی.
۱۰. راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲). *المفردات فی غریب القرآن*. بیروت: دارالعلم الشامیه.
۱۱. رضائی راد، ع. (۱۳۸۳). «بررسی فقهی روش های اجرائی امربه معروف و نهی ازممنکر با نظر به تجارب تاریخی». *مجله دانشکده الهیات و معارف اسلامی*. دانشگاه مشهد. پائیز.
۱۲. زارع، ف. (۱۳۹۱). «تأثیر آموزش همدلی بر مهارت های اجتماعی کودکان پیش دبستانی». *پایان نامه کارشناسی ارشد*. دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تربیت معلم تهران.
۱۳. شاملو، س. (۱۳۸۵). *بهداشت روانی*. تهران: انتشارات رشد. ۲۹۶.
۱۴. طباطبایی، محمدحسین (۱۴۱۷ق). *المیزان فی تفسیر القرآن*. چ ۵. قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

۱۵. طبائیان، س. ر. (۱۳۸۶). «تأثیر آموزش مهارت‌های اجتماعی بر افزایش مهارت‌های اجتماعی و بهبود روابط با همگان در کودکان پسر مبتلا به اختلال کمبود توجه، پیش‌فعالیت مقطعی ابتدائی». *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*. دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه اصفهان.
۱۶. عاطف وحید، محمد کاظم و فتح‌اللهی، پریدخت (۱۳۸۴). «هنجاریابی پرسشنامه روان‌شناختی کالیفرنیا». *اندیشه و رفتار*. س ۱۱، ش ۴، صص ۳۷۸-۳۷۱.
۱۷. قرشی، سید علی اکبر (۱۳۷۷). *تفسیر احسن الحدیث*. ج اول. تهران: بنیاد بعثت.
۱۸. کامرانی، ع. (۱۳۸۰). «نظارت عمومی و رابطه آن با آزادی‌های عمومی». *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*. دانشکده حقوق دانشگاه تهران.
۱۹. کربلانی اسماعیلی، ح. و همکاران (۱۳۸۵). *بررسی میزان اثربخشی مهارت‌های زندگی در تغییر نگرش نوجوانان دارای معلولیت*. اصفهان: انتشارات بهزیستی.
۲۰. کرمی، جهانگیر؛ پیری کامرانی، مرضیه و کریمی، پروانه (۱۳۹۴). «تأثیر آموزش معنویت درمانی بر سازگاری اجتماعی دانشجویان»، *نشریه اخلاق*، دوره ۵، ش ۱.
۲۱. کرمی، غ. (۱۳۸۴). «محبت کلید برقراری روابط اجتماعی با دیگران». *ماهنامه اصلاح و تربیت*. ۴۲. ۳۲-۱۲.
۲۲. کلینی، ابوجعفر محمد بن یعقوب (۱۴۰۴). *الکافی*. ج ۲. چ ۴. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۲۳. مطهری، مرتضی (۱۳۷۵). *مجموعه آثار*. ج ۱۷ و ۲۰. تهران: انتشارات صدرا.
۲۴. مظفری، ع.؛ فضل‌خانی، م و آقازاده، م. (۱۳۷۹). *روابط اجتماعی*. تهران: مؤسسه فرهنگی منادی تربیت. ص ۱۷۵.
25. Davis, M. H. (1983a). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44, 113-126.
26. Davis, M. H. (1983b). Empathic concern and the Muscular Dystrophy Telethon. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 9, 223-229.
27. Ghorbani, N., P. J. Watson., Hamzavy, F. and Bart L. Weathington (2010). Self-Knowledge and Narcissism in Iranians: Relationships with Empathy and Self-Esteem. *Current Psychology*, 29, 2, 135-143.